

Meg kell még emlékeznünk a kódexállomány-
nak már többször említett a 47–58. lapokon álló
listájával, amely a provenienciencia szerint csoport-
osítja a kéziratokat. Ez természetesen nem leíró
katalógus, inkább csak repertórium, a további
kutatáshoz azonban nélkülözhetetlen segédlet,
amennyiben minden darab esetében feltünteti
a rá vonatkozó teljes irodalmat. A kötetet kiadó
Szepesti Zsuzsanna munkáját dicséri nemcsak
Kovách Zoltán és saját kiegészítéseinek beik-
tatása, hanem az esztergomi Bibliotékára és annak
egy-egy darabjaira vonatkozó bibliográfia, vala-
mint Kovách Zoltán nyomtatásban megjelent
műveinek összeállítás is. A rendkívül jó minő-
ségű színes táblákat Mudrák Attila készítette.

VIZKELETY ANDRÁS

**Bél Mátyás kéziratái a pozsonyi evangéli-
kus líceum könyvtárában (Katalógus) – Cata-
logus manuscriptorum Matthiae Bél, quae
in bibliotheca Lycei Evangelici Poseniensis
asservantur.** Összeállította TÓTH Gergely. Bp.,
OSZK – Gondolat Kiadó, 2006. XXX, 159 l.
/Nemzeti Téka/

Bél Mátyás életpályájának, tudósi működésé-
nek alaposabb megismeréséhez szolgált fontos
adatokat a „Nemzeti Téka” újabb kötete. Tóth
Gergely katalógusa a jeles 18. századi tudós
kézirati hagyatékának a pozsonyi líceum könyv-
tárában található részét tárja fel.

Bél Mátyás kéziratái a tudós halála után több
helyre kerültek. Első ízben Szelestei N. László
vállalkozott arra, hogy elvégzi a hagyaték szám-
bavételét. Az 1984-ben, Béi születésének há-
romszázadik évfordulóján megjelent katalógus
a fontosabb lelőhelyek anyagát dolgozza fel,
úgy mint az Esztergomi Főszékesegyházi Könyv-
tár, az Országos Levéltár, a Ráday Gyűjtemény
és az Országos Széchényi Könyvtár. Pustán tech-
nikai okokból hiányzik azonban a pozsonyi lí-
ceum anyagának számbavétele; ezt az intézmény
felújítási munkálatai miatt nem tudta elvégezni
Szelestei. Annyit tudott tenni, hogy katalógu-
sának függelékében tájékoztatóul felsorolta, hogy

az eddigi Béli-szakirodalom mely könyvtári jel-
legű kéziratokat említi a pozsonyi könyvtárból.
A katalógus előszavában Szelestei megemlíti né-
hány más olyan gyűjteményt is, amely a szak-
irodalom tanúsága szerint őriz Béli-kéziratokat
(Österreichische Nationalbibliothek, Evangélikus
Országos Levéltár, Magyar Tudományos Aka-
adémia Könyvtárának kéziratára és más, több-
nyire Szlovákia területén található evangélikus
gyűjtemezetek), ezek feldolgozására azonban gya-
korlati okok miatt nem vállalkozott.

Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa
által összeállított katalógus valódi hiánypótló
munka és több szempontból is figyelemre méltó:
a pozsonyi anyag feltárásával egyrészt meg-
közelítőleg teljessé teszi a tudós kézirati hagyatékának
feldolgozását, másrészt igen alapos: az
egy-egy tételek leírása a szokásosnál részletesebb
és e tekintetben meghaladja a szabványos kataló-
gus-formát, ami lehetővé teszi a magyar kutató
számára, hogy a Pozsonyba való kiutazás előtt
alaposabban tájékozódjon az egyes kéziratok
tartalmáról. A pozsonyi líceumban őrzött és újon-
nan feltárt kéziratok fontos adalékokkal szolgál-
nak továbbá Béli Mátyás munkamódszereinek,
egy-egy műve keletkezéstörténetének, a tudós
olvasottságának, érdeklődési körének megismeréséhez,
sőt képet adnak Béli pedagógusi, illetve
líceumi rektori munkájáról.

Amint az Tóth Gergely bevezetőjéből kide-
rül, a pozsonyi líceumban található anyagot,
néhány kézirattól eltekintve, feltehetőleg maga
a tudós gyűjtötte össze és hagyományozta az
intézményre: erre lehet következtetni a kézirat-
anyag feltűnően homogén voltából – szinte ki-
zárólag befejezett, kinyomtatott munkák fogal-
mazványait, munkapéldányait tartalmazza, ami
tudatos rendezésre, válogatásra utal. Nyilván arról
van szó, hogy mivel a kéziratok munkák nyom-
tatásban megjelentek, a kéziratok feleslegessé
váltak Béli számára, így a könyvtárra hagyományozta őket.

A líceumi könyvtár kézírataiban való eliga-
zodást jelen pillanatban egyedül Schrödl József
autográf katalógusa segíti. A katalógus hiányos-
ságai, felületessége miatt viszont szükség volt az
anyag újbóli pontosabb számbavételére, a kéz-

iratok tartalmának pontos felderítésére, a kéziratok egymáshoz való viszonyának megállapítására.

Mint fentebb már említettük, a Tóth Gergely által feldolgozott kéziratok jelentős részét a tudós nyomtatásban is megjelent műveinek kéziratai teszik ki. A pozsonyi anyagban találhatók például a *Notitia Hungariae novae historico geographica* című munkának a kéziratai. Ezek a nyomtatásban megjelent első négy kötet vármegyeleírásainak a fogalmazványai, illetve az ezekhez kapcsolódó adalékok. Az anyag több szempontból is figyelemre méltó. Mint ismeretes, Bél nem egyedül dolgozta fel az ország földrajzi, politikai és társadalmi viszonyait, hanem bizonyos személyeket adatgyűjtéssel bízott meg. A leírásokhoz kapcsolódó kiegészítésekből megismerhetők az adatokat közlő munkatársak, illetve a máshonnan már ismertek esetében az, hogy milyen adatokkal járultak hozzá a készülő leírásokhoz. Sok esetben a munkatárs személye ismeretlen, ami további kutatást igényel.

Több olyan Bél-fogalmazvány is található a kéziratok között, amelyben nincsenek javítások vagy kiegészítések, így közvetlenül megismerhetők belőlük a tudósok a leírással kapcsolatos elképzelései, illetve Bél stílusa. A pozsonyi tudós a kézirat vagy egy-egy nagyobb egység elején és végén általában jelöli a munka elkezdésének, illetve befejezésének időpontját, ami rávilágít egyrészt Bél „munkatempójára”, írói szokásaira, másrészt e dátumok egyben hasznos életrajzi adatok is.

A vármegyeleírásokkal kapcsolatos kéziratok további adalékokkal is szolgálnak: mint kiderült, Bél Mátyás több, a leírások ügyében kapott levelet a kéziratok vonatkozó helyére illesztett be, ami korábban elkerülte a kutatók figyelmét.

A líceumi anyagban található a *Hungariae antiquae et novae prodromus*nak, azaz annak az 1723-ban Nürnbergben megjelent munkának a kéziratai, amelyben Bél felvázolja a *Notitia* feladatait. Közli benne a mű tervezett nagyobb fejezeteinek címét, alattuk pedig egy rövid tartalmi összefoglalót készít. A kidolgozottabb részeket szemelvényül elhelyezi a munkában, így például Szepes vármegye leírását. A *Prodromus-*

ból kiderül, hogy Bél terve volt a régi Magyarország megismertetése is (*Notitia Hungaria antiquae*). Ez azonban csak terv maradt, az elkészült szövegek sohasem jelentek meg, viszont mutatóványkötetében több kidolgozott részlet is megjelent belőle. A líceumi könyvtárban fellelhetők a *Notitia Hungaria antiquae* kéziratai is.

Ugyancsak a líceumi anyagban találhatók Bél Mátyás főként oktatási célokra szánt kisebb műveinek kéziratai. Jelentős számú vázlat, fogalmazvány maradt fenn a *Grammatica Latina*, a *Rhetorices veteris et novae praecepta* és az *Institutiones linguae Germanicae* című tankönyvekkel kapcsolatban. Fennmaradtak továbbá Bél *De veteri litteratura Hunno-Scythica exercitatio* című munkájának jegyzetei, valamint annak a füzetnek a kéziratai, amelyben Bél egy, a magyar nyelv történetéről szóló könyv tervét mutatja be.

A fent felsorolt művek kéziratainak vizsgálata számos hasznos adalékkal szolgál. Az *Exertitatio* kézirataiból például kirajzolódik a mű munkafolyamata, így például az is, hogy Bél kezdetben egészen máshogy képzelte el annak felépítését. Ugyanebben a kéziratcsomóban megtalálható Bél két levélfogalmazványa tudóstársához, Otrokocsi Fóris Ferenchez. A levelek arról tanúskodnak, hogy az *Exertitatio*val kapcsolatban Bél kikérte a témában jártas Otrokocsi véleményét. Kiderül tehát, hogy Bél Mátyás felvette a kapcsolatot tudóstársával, bár együttműködésük Otrokocsi halála miatt nem mélyülhetett el.

A líceum könyvtára néhány olyan kéziratot is őriz, amelyek Bél meg nem valósult könyvterveiről tanúskodnak. A „Grammatica Latina Slavice reddita” szlovák nyelvű latin nyelvtankönyv lett volna, ám csak hat oldal készült el belőle. A cseh helyesírásról szólt volna az „Orthographiae Bohemicae sciagraphia”. A „Historiae Linguae Hungaricae Libri II” című munka szintén nem készült el. Bél ebbe a műbe szánhatta a szintén az anyagban található magyar–héber, kisebb részben magyar–arab, vagy magyar–héber–arab szójegyzéket.

A gyűjtemény fontos részét képezi Bél Mátyás levelezése. A katalógus tartalmazza annak az öt, eddig még ismeretlen levélnek az adatait, amelyeket kéziratok részeként vagy a kéziratokba

kötte helyeztek el a könyvtárban, és amelyek valószínűleg emiatt kerülhettek el mostanáig a kutatók figyelmét. Ide tartozik az a fentebb már említett két levél, pontosabban annak piszkozata, amelyet tudós társához, Otrókocsi Fóris Ferenchez írt Bél. Nagy jelentőséggel bír továbbá az a levél, amelyet Bél 1732-ben írt, minden bizonnyal a Helytartótanácsnak. A levél egy része a „Sciagraphia Operis Geographico-Historici de Hungaria”, egy szakszerűen összeállított jelentés a hivatal számára, amely arról számol be, hogy hogyan áll a *Notitia* egyes vármegyeleírásainak ügye, hogyan halad azok vármegyei és kancelláriai cenzúrája, illetve hogy elkészült-e már az adott leíráshoz a megyetérkép. A levél, amely csak töredékes formában maradt fenn, számos értékes adalékkal szolgál a *Notitia* keletkezéstörténetéhez. Amellett, hogy általa könnyebbé válhat a kéziratban maradt leírások azonosítása és datálása, fontos dokumentum a magyar kartográfia-történet szempontjából, mivel Bél minden esetben említést tesz a megyetérkép készítésének pillanatnyi helyzetéről.

Bél Mátyás azok számára, akiket adatgyűjtéssel bízott meg egy adott megyében, legtöbb esetben elkészített egy kérdőívet, amely megszabta az illetőnek, hogy milyen adatokat jegyezzen fel. Ez tette lehetővé számára, hogy szisztematikusan, egységes szempontrendszer alapján dolgozhassa fel a magyarországi viszonyokat. Ilyen természetű kérdőív a „Sciagraphia describendi Inclycti Comitatus Nagy-Hont” című kézirat is, amely Nagyont vármegye leírásához ad segítséget egy ismeretlen személynek. A „Sciagraphia” azért érdekes, mert tükrözi Bélnek a vármegyeleírások szerkezetéről való, ekkorra már kiforrott elképzeléseit. Megmutatja továbbá, milyen sokrétű és gazdag anyagot kívánt Bél felhalmozni egy-egy leírásban.

Szintén a pozsonyi anyaghoz tartozik az a jegyzék, amely Bél Mátyás könyveit sorolja fel. Korabeli, igen jó minőségű kéziratot könyvjegyzékről van szó, amely valószínűleg közvetlenül a tudós halála után készült. Az inventárium egyrészt lehetővé teszi a könyvvállomány szinte száz százalékos beazonosítását, másrészt meg tudható belőle, hogy a pozsonyi tudós miből,

milyen anyagból dolgozott, mi állt a rendelkezésére a különböző tárgyú – történeti, nyelvészeti – kutatásai során. Emellett a jegyzék elsőrendű forrás Bél olvasottságának, érdeklődési területeinek megismeréséhez.

Bél líceumi rektori munkájáról tanúskodik a kéziratok néhány darabja. Ide tartozik a tudós 1714. évi szabályzat-tervezete a líceum számára; a líceum anyakönyve; a tanárok heti munkájának, illetve a hetenkénti tanári értekezleteknek a jegyzőkönyve. A hetenkénti tanácskozásokról készült Bél-féle jegyzőkönyvek szintén kiváló adalékok a líceum egykori hétköznapjainak ismeretéhez.

Tóth Gergely a katalógus összeállításánál figyelembe vette azt a tényt, hogy a líceumi kéziratok jelentős részét a tudós nyomtatásban is megjelent műveinek a piszkozatai teszik ki – ezért esetükben főleg a munkafolyamatban betöltött szerepük, készítőjük személye, a bennük található bejegyzések, valamint datálásuk bír fontossággal. Az egyes tételek részletesen kitérnek a kézirat tartalmára, keletkezési idejére, más kéziratokhoz való viszonyára, a benne lévő javításokra.

A függelékben több fontos kézirat (újonnan talált levelek, a „Nagyont vármegyéhez” írt Bél-féle kérdőív, Bél könyvtárának inventáriuma) eredeti szöveggel közölve, teljes terjedelemben olvasható. A katalógushoz a helynév- és személynévmutatón kívül egy olyan index is tartozik, amely jelöli, hogy Bél Mátyás mely műveivel kapcsolatban maradtak fenn kéziratok a pozsonyi líceumi könyvtárban.

MAGYAR KRISZTINA

Régi Magyar Könyvtár III/XVIII. század. Magyarországi szerzők külföldön, nem magyar nyelven megjelent nyomtatványai. I. 1712–1760. Összeáll. DÖRNYEI Sándor és SZÁVULY Mária. Bp. 2005. OSzK, 357 l.

A „régí könyv” időhatárát – a külföldi példák nyomán – újabban nálunk is módosította a bibliográfiai kutatás. Szabó Károllyal ellen-